

Suomen puherytmi typologisessa katsannossa

Tommi Nieminen
Jyväskylän yliopisto

Michael O'Dell
Tampereen yliopisto

36. Kielitieteen päivät Jyväskylässä 14.–16.5.2009

Lopputulemat heti kärkeen

- suomen tavuajoitteisuus on myytti, jonka alkulähdettä on vaikea tavoittaa
 - suomi ei ole rytmiltään tavu- eikä painoajoitteinen
 - koko ”ajoitteisuusdikotomia” typologisena välineenä heikko (ja tiedetty siksi kaiken aikaa)
 - rytmin kuvauksessa käyttämämme oskillaattorimalli (COM) antaa mahdollisuuden mennä monta askelta pidemmälle
-
-

Käsitteitä

- paino (aksentti, prominenssi)
 - sana- ja lausepaino
 - pää- ja sivupaino
 - vahva ja heikko paino
 - rytmi, ajoitteisuus
 - ajoitteisuusdikotomia
 - painoajoitteisuus
 - tavuajoitteisuus
 - muut, esim. tahti- ja mora-ajoitteisuus
-
-

Paino

- painomääritelmien karkea kahtiajako
 - fonologinen piirre: sanan tietty erityisasema
 - foneettinen piirre: puheesta havaittava prominenssi
 - muitakin määritelmiä on
 - esim. Suomi: tahdin ensitavu (?)
 - painoajoitteisissa kielissä paino on usein distinktiivinen (kohta 1) ja perseptuaalisesti vahvempi (kohta 2)
 - mahdollista puhua myös kielistä ilman painoa
-
-

Rytmi ja ajoitteisuus

- rytmi on hankala ja monella tapaa ymmärretty käsite
 - eri määritelmässä yhteistä lähinnä se, että kyse on painojen suhteesta puheen aikaulottuvuuteen
 - ajoitteisuus yksi (ilmeisin?) tulkinta: miten aikaulottuvuus muuttuu tiettyjen elementtien takia (suhteessa johonkin standardiin)
 - viimeiset 60 vuotta puheen rytmin kuvaus on pohjautunut ns. ajoitteisuusdikotomiaan
-
-

Ajotteisuusdikotomia

- painoajotteisuus on englannin kuvauksen käsitteenä vanha (vähintäänkin 1700-luvulta)
 - kuvauksen dikotomia vakiintui Kenneth L. Piken (1946) myötä
 - Englanti painoajotteinen, espanja tavuajotteinen
 - Piken tarkoitus ei ollut väittää kaikkia maailman kieliä voitavan sijoittaa näihin kahteen luokkaan
 - dikotomia oli perseptuaalinen ja nimenomaisesti englannin puhujan kannalta luotu
-
-

Ajotteisuusdikotomian tendenssejä

- painoajotteiset kielet
 - paino perseptuaalisesti prominentimpi (myös kieltä taitamattomille)
 - painottomat tavut redusoituvat (Sadeniemen 1947 ym. mainitsema ”sentraalistuminen”)
 - umpitavuvoittoisia
 - tavuajotteisia kieliä kuvataan tyypillisesti negaatioiden kautta
 - toisaalta pitkälle meneviä, mm. morfologiseen typologiaan liittyviä ”kytköstendenssejä”
-
-

Myytti suomen "tavuajoitteisuudesta"

- suomi on joskus luokiteltu tavuajoitteiseksi kieleksi (Lehtonen 1977, Karlsson 1983)
 - usein törmää väitteeseen "perinteistä näkemyksestä" tai "yleisestä tiedosta", jonka mukaan näin on
 - Google-hauissa suomi esiintyy tyypillisesti tavuajoitteisena kielenä – jopa ensimmäisenä esimerkkinä
 - *onko väitettä koskaan perusteltu tutkimustiedolla?*
-
-

Onko suomi tavuajoitteinen?

- ankarassa mielessä väite ei voi pitää paikkaansa: tavun *a* (esim. *a.la*) kesto ei voi olla sama kuin tavun *saat*, tai suomessa ei ole kvantiteettia
 - onko Piken dikotomia tulkittu binaariseksi? – jollei suomi ole paino-, se on oltava tavuajoitteinen
 - havaintotutkimuksissa *suomea* ei ole voitu luokitella tavu- sen paremmin kuin paino-ajoitteiseksi (Miller 1984)
-
-

Ajotteisuuden empiriaa

- ajoitteisuus ei täsmällistä samakestoisuutta
 - ”tendenssi” samakestoisuuteen tarkoittaa mitä?
 - kaikissa kielissä rytmijakson kesto l näyttää olevan tavumäärän n lineaarinen funktio:
$$l = a + bn$$

missä a on vakio, joka eroaa kielen ”painotyypin” mukaan, b aina n. 100 ms
 - $a \approx 200$ ms paino-, 100 ms tavuajotteisissa kielissä ja 167 ms suomessa (Eriksson 1993; Nieminen 1996)
-
-

Mitä kaavasta seuraa?

- perseptuaalisesti tavu- ja painoajoitteiset kielet hahmottuvat omiksi ryhmikseen
 - . . . ja suomi osuu ryhmien väliin
 - ajoitteisuusdikotomialla on siis empiiristä evidenssiä
 - samoin kuin sillä, etteivät kaikki kielet kuulu kumpaankaan ryhmään
 - tavutyypin vaikutus? (Nieminen 1996)
 - pitkät tavut vievät suomeakin paino-, lyhyet tavut tavuajoitteisen rytmin suuntaan
-
-

Oskillaattorimalli (COM)

- ks. esim. O'Dell & Nieminen 2009
 - perusideaksi voi nähdä, että kielessä on sekä paino- että tavuajoitteisuutta – ja muitakin ajoitteisuuksia – rinnan tai hierarkkisesti järjestyneenä vaikuttamassa toisiinsa
 - erot syntyvät näiden välisten suhteiden (kytkösten) suunnasta ja voimakkuudesta
 - ”yhden käsitteen” mutta monen tekijän typologia
-
-

COM: tuloksia toistaiseksi

- vahvimmita suomen rytmeiltä vaikuttavat
 - morarytmi (jopa vahvempana kuin japanissa)
 - lausepainorytmi
 - puheen todellinen ajoitteisuus syntyy osarytmien (oskillaattorien) yhteisvaikutuksena
 - tavurytmi (tavuajoitteisuus) ei vaikuta suomessa merkitsevältä
 - moran käsite ehkä ajateltava uudelleen: paluu perinteiseen lyhyen ja pitkän tavun jaotteluun?
-
-